

О. В. Демчук

**МАНДРІВНІ МУЗИКАНТИ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРІ XVII-XIX СТОЛІТЬ –
ФУНКЦІЇ, ТРАДИЦІЇ ТА ВПЛИВ**

У роботі розглянуто соціальний статус мандрівних виконавців, їхню роль у збереженні історичної пам'яті та формуванні культурної ідентичності. Аналізуються чинники, що сприяли виникненню цього явища, механізми передачі усної традиції та зміни в діяльності музикантів під впливом соціально-політичних трансформацій. Доведено, що мандрівні музиканти відігравали ключову роль у збереженні та трансляції усної народної традиції, слугуючи важливими посередниками між різними соціальними верствами. Їхній репертуар відображав історичні події, суспільні настрої та національні ідеї, формуючи у слухачів історичну свідомість. Визначено, що функції мандрівних виконавців не обмежувалися музично-розважальним аспектом, а включали просвітницьку та релігійну складові. Отримані результати можуть бути використані у сферах музичної етнології, історії української культури та освітньої діяльності, сприяючи збереженню нематеріальної культурної спадщини.

Ключові слова: усна традиція, етномузика, культурна пам'ять, кобзарство, історична свідомість, музичний фольклор.

DOI 10.34079/2518-1343-2025-15-29-23-34

Постановка проблеми. У XVII–XIX ст. українська культура перебувала під впливом народних мандрівних виконавців, які визначали простір культур, формували ідентичність, створювали власну усну традицію. Вони втілювали в життя епічні, драматичні, сатиричні твори, транслювали історичну та суспільну свідомість, по суті, відображали комунікацію між різними верствами суспільства. Їх творчість включала думи, народні пісні, ліричні балади, які згодом стали основою для подальшого розвитку української музичної та літературної традицій.

Традиція мандрівного музикування глибоко проникла в європейську та східнослов'янську культури, але в українському контексті набула своєрідних рис значною мірою завдяки активній участі її кобзарів, лірників і бандуристів у громадсько-політичному житті. Крім того, їхній музичний репертуар відображав соціальний статус. Вони були не лише музикантами, а й своєрідними хранителями національної пам'яті, адже значна частина їхнього репертуару присвячена історії козацтва, визвольній боротьбі та національному духу.

Огляд останніх публікацій. Огляд опублікованих праць, що висвітлюють дослідження мандрівного музиканта в українській культурі XVII–XIX ст., свідчить про підвищену увагу наукової спільноти до його внеску у формування національної ідентичності, процес збереження фольклорної спадщини та трансформаційні процеси в музичному середовищі. Особливу увагу приділено кобзарсько-лірницькій традиції як одній із найважливіших складових національної музичної культури. У своїх роботах дослідники розглядали деякі аспекти соціального статусу мандрівних музикантів, які відігравали свою роль у збереженні та передачі усної історії та динаміку їхнього репертуару. Останні дослідження не лише поглиблюють розуміння кобзарсько-лірницької традиції, а й успішно сприяють поширенню

міждисциплінарних підходів до неї, що означає належний розгляд її з історичних, етнографічних, музикознавчих та культурологічних позицій.

Мета статті є визначити та охарактеризувати функції, традиції та вплив мандрівних музикантів в українській культурі XVII-XIX століть.

Виклад дослідницького матеріалу. Кобзарство в українській духовній культурі XVII-XIX ст. можна пояснити як явище національної культурної традиції, що поєднує епічну пісенну творчість із виконавським мистецтвом гри на бандурі, лірі та деяких інших інструментах, а також соціальну функції збереження історичної пам'яті, морально-етичних норм і духовних цінностей українського народу. Для цього періоду кобзарство було не просто музично-епічним звичаєм, а суспільним каналом передачі національних ідеалів, народної мудрості та релігійних уявлень: самі носії – кобзарі та лірники – виступали у скупченні духовних наставників, літописців і моральних авторитетів, щоб забезпечити поєднання сакрального і світського в колективній ментальності української спільноти.

Образ кобзи асоціювався з національним уявленням світового простору та історично здійснював вплив на формування ціннісно-сміслового простору як окремого індивіда – кобзаря, так й української нації у цілому. В українській культурі він є унікальним багатокомпонентним феноменом, що включає збереження, підтвердження авторитетності, інструменталізацію ставлення, втілення, особисте переживання, та узгоджується з рівнями поезики в музиці на семантичному характері.

Дисертаційне дослідження О. І. Дубаса «Становлення та розвиток кобзарських шкіл в Україні» (Дубас, 2002) є одним із головних наукових джерел, що повно і всебічно висвітлює один із центральних напрямків кобзарської історії, що стосується питань організації, діяльності та впливу кобзарських шкіл. Велика перевага роботи полягає в тому, що вона є системним аналізом структури та діяльності кобзарських шкіл. Значну увагу О. І. Дубас приділяє опису організації освітнього процесу, наголошуючи на методиці подання знань гри на бандурі та епічних творах чи аспектах етичного виховання, що вплинуло на світогляд майбутніх кобзарів.

Стаття Л. О. Троєльнікової «Кобзарське мистецтво в Україні: художньо-освітній прецедент чи складова культурогенезу?» (Троєльнікова, 2006) розглядає поняття кобзарства як культурної категорії. Основна цінність цієї праці полягає в тому, що автор акцентує увагу на кобзарство як соціокультурний феномен, що виходить за межі виключно мистецької діяльності, підкреслюючи його роль у формуванні національної свідомості. Одним із важливих аспектів, які розглядає дослідниця, є функція кобзарства в освітньому процесі, що особливо важливо для аналізу духовного та морального впливу мандрівних музикантів на суспільство. Водночас одним із обмежень цієї роботи є її узагальнений характер, що не враховує регіональних особливостей розвитку кобзарської традиції.

О. В. Михайличенко у статті «Кобзарство та побутове музикування на українських землях кінця XVIII – початку XX століття» (Михайличенко, 2018) здійснює детальний аналіз взаємодії побутової музики та кобзарської традиції. Значною перевагою дослідження є висвітлення ролі кобзарів у соціокультурному житті, що є важливим аспектом для розуміння їхніх функцій у громаді. Кобзарі не лише виконували епічні та ліричні твори, а й брали участь у вихованні молоді, зокрема передаючи морально-етичні орієнтири через свої пісні. У цьому контексті праця авторки доповнює загальне уявлення про культурну роль мандрівних музикантів, висвітлюючи їхню взаємодію з молодшим поколінням і соціальними групами різного віку. Водночас певним обмеженням дослідження є його стислість, що унеможливорює глибше розкриття деяких аспектів.

Стаття І. Лисого «Кобзарство Конотопщини» (Лисий, 1993) є важливим джерелом для розуміння регіональної специфіки кобзарського мистецтва на Лівобережжі. Значним внеском автора є дослідження ролі кобзарів у формуванні національної традиції. Він наголошує, що кобзарське мистецтво не лише функціонувало як елемент усної народної творчості, а й відігравало роль у збереженні історичної пам'яті та етнічної самоідентифікації українців. Це робить статтю важливим джерелом для аналізу кобзарства не лише як музичного явища, а й як культурного інструменту, що впливав на суспільні процеси. Водночас стаття має певні обмеження. Її локальний характер, хоч і є перевагою для регіональних студій, не дозволяє автору охопити загальну картину кобзарської традиції України. Відсутність порівняльного аналізу з іншими регіонами звужує можливості для висновків щодо відмінностей і спільних рис мандрівного музикування.

Дослідження Л. Розсохи «Миргородські кобзарі й бандуристи» (Розсоха, 2015) є унікальним з точки зору вивчення локальних традицій Полтавщини, яка входить до Лівобережжя. Автор подає історичний огляд кобзарських колективів Миргородщини. Якісно проаналізовано їхні репертуари, описано особливості виконання, зроблено спробу оцінити їхній вплив на хід культурних процесів, що розвиваються в регіоні. Однією з сильних сторін цієї роботи є спроба визначити вплив миргородських кобзарів та бандуристів на загальні культурні процеси в регіоні. Водночас головним обмеженням дослідження є його локальний характер. Також варто зазначити, що хоча репертуар розглянуто якісно, питання його еволюції в контексті змін суспільно-історичних умов потребує ширшого висвітлення.

«Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.» (Пірко та Гуржій, 1991), підготовлені В. Пірком та І. Гуржієм, є корисним ресурсом для міждисциплінарного підходу до вивчення мандрівних музикантів, оскільки вони допомагають розширити розуміння економічних і соціальних умов, що сприяли розвитку кобзарства на Лівобережній Україні. Водночас, їх слід розглядати в комплексі з іншими джерелами, які безпосередньо аналізують кобзарське мистецтво як культурний феномен.

Дослідження Л. С. Мандзюк «Ансамблево-виконавська творчість бандуриста: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти» (Мандзюк, 2007) знайомить із виконавською практикою бандуристів, наближеною за своїм характером до традицій кобзарської музики. Є корисною для дослідження еволюції виконавських практик, що можуть бути співвіднесені з традиціями кобзарства, однак її застосування для аналізу мандрівних музикантів у культурі України XVII-XIX століть потребує доповнення історико-культурними та етнографічними дослідженнями.

Монографія Я. Ісаєвича «Братства та їх роль у розвитку української культури XVI-XVIII ст.» (Ісаєвич, 1966) є основною працею, в братствах визначає осередки збереження і розвитку духовної культури. І. Ісаєвич уважно розглядає вплив братств на формування української ідентичності та підтримує роль народної музики загалом, а зокрема музики кобзарів. Проте в діяльності кобзарів з братськими ініціативами твір не конкретизовано. Проте, критичний аналіз цієї роботи вказує на деякі обмеження. Одним із основних недоліків є те, що, незважаючи на важливість теми, діяльність кобзарів у контексті братських ініціатив залишається недостатньо конкретизованою. Це обмеження не дає можливості повноцінно оцінити роль кобзарів як активних учасників культурного процесу, а також їхній вплив на формування братських традицій. Крім того, недостатня увага до специфіки музичного репертуару кобзарів у цій праці може призвести до спрощення їхнього внеску в культурний контекст.

Л. Масол у статті «До питання про розвиток музичної культури та освіти» (Масол, 1995) розглядає розвиток музичної культури в Україні, приділяючи особливу увагу ролі кобзарства у збереженні національних традицій. Автор більшою мірою

зосереджується на впливі освітнього процесу на виконавську майстерність. Акцентування уваги на ролі кобзарства у збереженні національних традицій є ключовим для розуміння культурної ідентичності України в XVIII-XIX століттях. Фокусування на освітньому процесі як факторі, що впливає на виконавську майстерність, відкриває можливості для глибшого дослідження відносин між формальною освітою і практиками традиційного музичного виконавства. Однак у статті не враховується контекстуальний вплив культурних та соціальних змін на розвиток кобзарства.

Праця П. Єфименка (Єфименко, 1883) є одним із основних джерел для вивчення проблеми організованої музичної освіти в Україні XVII-XIX ст. П. Єфименко розглядав питання виховання співаків у придворних школах, звертаючи увагу на репертуар, методи навчання та вплив на шляхи розвитку професійного виконавства. Частково увага приділена до регіональних особливостей виховання кобзаря, але цінність документалістики полягає в реальному обґрунтуванні зв'язку музичної практики з народними традиціями. Одним із ключових аспектів, які потребують більш детального розгляду, є недостатня увага до регіональних особливостей виховання кобзарів. Цінність документалістики полягає в обґрунтуванні зв'язку музичної практики з народними традиціями. Крім того, дослідження відкриває можливості для подальшого аналізу впливу соціально-політичного контексту на розвиток музичної освіти та практики.

М. Набок у своїй роботі «Кобзарі та лірники як творці і виконавці українських народних дум» (Набок, 2013) висвітлює функціональний, творчий аспект кобзарства як первинного носія епічної традиції. Детально аналізується специфіка виконання думки з урахуванням її структурних, мовних та образних факторів. Однак критичний аналіз праці вказує на кілька аспектів, які потребують подальшого вивчення. Автор докладно аналізує структурні елементи народної думи, доцільно більш акцентовано розглянути контекст виникнення та розвитку. У статті автор зосередився на естетичних аспектах кобзарської практики, однак недооцінює важливість їхньої соціальної ролі.

Незважаючи на ці обмеження, наукова стаття є цінним джерелом для дослідження функцій кобзарів як носіїв епічної традиції, що дозволяє виявити, як народні думи формувалися і трансформувалися в контексті культурної спадщини України.

У статті І. Панасюка «Кобзарство і бандурництво – ретроспектива традицій функціонування» (Панасюк, 2006) досліджує основи виконавської практики та культурну роль кобзарства. Автор у цьому випадку ставить під сумнів довговічність цієї традиції та соціокультурні функції кобзарства як форми національного самовираження. Питання довговічності кобзарства є надзвичайно актуальним у контексті сучасних викликів, з якими стикається ця традиція. Автор підкреслює, що кобзарство, як форма національного самовираження, може бути під загрозою через зміни в суспільстві, технологічний прогрес та глобалізацію. та акцентує увагу на соціокультурних функціях кобзарства, що важливо для розуміння його ролі у формуванні української ідентичності. Однак, недостатньо уваги приділяється конкретним прикладам того, як кобзарі взаємодіють з аудиторією, які соціальні функції виконують у своїх громадах і як їхня діяльність відображає культурні зміни в суспільстві.

О. Ю. Бойко у своїй праці «Бандура як засіб національного виховання української молоді (історичний аспект)» (Бойко, 2013.) дає загальне уявлення про розвиток бандури від козацької доби до XX століття, висвітлюючи її функцію у формуванні патріотичної свідомості. Праця надзвичайно цінна своїм історичним

розмахом; однак дослідження мають справу лише з безпосереднім виконанням побіжно, що значно зменшує можливість розуміння художньої специфіки репертуару.

Окрему увагу заслуговує монографія К. Черемського «Повернення традиції. З історії нищення кобзарства» (Черемський, 1999), книзі детально розглядається процес руйнування кобзарських традицій у XIX ст. К. Черемський акцентує увагу на кобзарях як носіях особливого «свідoctва» культурних і духовних цінностей. Проте робота не зосереджена на внутрішній структурі кобзарської культури та її соціальних функціях і взаємодії з іншими соціальними прошарками, незважаючи на широку культурну передумову.

Праця П. Охріменка «Кобзарські традиції на Сумщині» (Охріменко, 1990) є цінним джерелом для дослідження регіональних особливостей кобзарства, але для повноцінного розкриття теми мандрівних музикантів в Україні XVII-XIX століть важливо продовжувати дослідження, які б враховували соціокультурний контекст, взаємодію з іншими музичними традиціями, а також глибше аналізували репертуар та виконавську практику кобзарів.

Розкрито ким були відомі кобзарі краю, яким був їхній репертуар та виконавські традиції. І. Н. Гнатюк виділив мінімум дві функції аргю Кобзаря-лірника в повсякденному житті Кобзаря: розпізнавальну та конспіраційну (Хай, 2014). Дослідження, що зосереджуються на кобзарських традиціях, є надзвичайно цінними для розкриття теми мандрівних музикантів в українській культурі XVII-XIX століть. Автор відкриває нові аспекти для подальшого вивчення, які можуть включати аналіз культурної спадщини, соціальних функцій музикантів, а також їх впливу на розвиток української національної свідомості. Це дозволяє формувати комплексне розуміння ролі кобзарів у культурному просторі, що є актуальним для сучасних досліджень у цій галузі.

Р. І. Мукменєва в статті «Культурно-просвітницька діяльність кобзарів Сумщини» (Мукменєва, 2016) наголошує на культурно-освітніх функціях, які виконували кобзарі як носії. Як джерело інформації про їхню роботу в селах Лівобережжя, де вони певною мірою виступали «народними вчителями», матеріал особливо цінний. Автор детально розглядає репертуар, але з суто дидактичним характером. Дослідження може слугувати якісним джерелом для подальшого вивчення культурно-просвітницької діяльності кобзарів, що вимагає розширення контекстуального аналізу. Хоча стаття надає корисну інформацію про репертуар кобзарів та їхню діяльність як народних вчителів, необхідним є проведення глибокого дослідження культурних, соціальних та політичних аспектів їхньої ролі, щоб сформулювати повноцінне розуміння значення мандрівних музикантів в українській культурі XVII-XIX століть.

Праця А. Аббасова «Кобзарі Полтавщини» (Аббасів, 1969) поповнює список дослідників кобзарства з урахуванням регіональної специфіки. Автор досліджує взаємозв'язок соціальної функції кобзарів з їхнім пісенним репертуаром. Варто відзначити, що незважаючи на те, що стаття недостатньо об'ємна, становить інтерес для сприйняття місцевих традицій кобзарського мистецтва, які дотепер незначно інкорпоровалися в наукову літературу. При цьому недостатня глибина аналізу музично-поетичного матеріалу робить статтю більше описовою, ніж аналітичною.

А. Горняткевич відзначає, що відсутність цілковитого розуміння необхідності забезпечення права на рівність, зокрема щодо фундаментального аспекту «законності» щодо суспільних уявлень про конспіративність та замкнутість лирницького середовища (Горняткевич, 1994). Автор порушує важливе питання про соціальну нерівність та стигматизацію лирників у суспільстві. Акцент на конспіративності лирницького середовища свідчить про те, що кобзарі і лирники

часто діяли в умовах політичних і соціальних обмежень. Це питання підкреслює важливість контекстуального аналізу, який би враховував, як ці умови вплинули на їхню діяльність, репертуар і способи виконання.

О. В. Демчук звертає увагу на соціально-соціальну, ситуативну та суто кількісну збалансованість зазначених функцій, зокрема в частині випадків прямого застосування (Демчук, 2023). Праця О. В. Демчука, яка аналізує соціально-соціальну, ситуативну та кількісну збалансованість функцій кобзарства та лірництва, вносить важливий вклад у розуміння ролі мандрівних музикантів в українській культурі XVII-XIX століть.

В. М. Клапчук у дисертації «Бандурне мистецтво України середини XVIII – початку XXI ст.: соціокультурний вимір» здійснює комплексний аналіз трансформаційних процесів у сфері кобзарсько-бандурного мистецтва, визначаючи їх у тісному зв'язку з історичними, соціальними та політичними обставинами (Клапчук, 2024). Особливу цінність в контексті окресленої проблематики має висвітлення ролі російської імперської політики у зміні статусу та функцій кобзарства, що підтверджує тезу про системне знищення низових форм національної культури. Автор звертає увагу на перехідний характер кобзарства в XIX столітті, коли традиційний образ мандрівного співця-історика поступово витісняється соціально маргіналізованою постаттю сліпого музиканта-жебрак. При цьому автор уникає спрощеного трактування цього явища як деградації, наголошуючи на його специфічності в контексті соціально-політичних умов.

Дослідження О. Б. Величка, С. О. Салдана та І. Г. Маковецької. (Величко, Салдан та Маковецька, 2023) є важливим джерелом для вивчення теми мандрівних музикантів, оскільки висвітлює специфіку музичного життя України в контексті військово-церемоніального та побутового виконавства. Особливо цінною є інформація про існування «полкових музичних цехів», які формувалися при військових угрупованнях та виконували не лише репрезентативні, а й комунікаційно-сигнальні функції. Аналіз цього аспекту розширює традиційні уявлення про мандрівних музикантів як виключно носіїв епічного та ліричного репертуару, оскільки демонструє їхню інтегрованість у військове середовище. Це відкриває перспективи для порівняльного аналізу ролі кобзарів і музикантів у військових формуваннях XVII-XVIII століть та їхньої подальшої трансформації в XIX столітті.

Дослідження А. В. Соколової «Візантійсько-лицарський культурний феномен у релігійних і творчих традиціях Британії-Англії та Русі-України» є цінним джерелом для аналізу феномену мандрівних музикантів у контексті міжкультурних паралелей (Соколова, 2021). Особливим аспектом цієї роботи є розгляд творчості кобзарів крізь призму лицарської традиції. Це суттєво доповнює існуючі дослідження, адже традиційно кобзарство розглядається передусім у межах фольклористичного чи етнографічного дискурсу, при цьому А. В. Соколова пропонує бачення кобзарства як своєрідного духовного продовження ідеології воїнства, що особливо актуалізується в козацьку добу. Ця теза підкріплюється тим, що в кобзарському репертуарі важливу роль відігравали думи та історичні пісні, присвячені звитязним подвигам, що перегукується з функцією бардів у кельтських культурах.

Така різноманітність свідчить про багатий спектр впливів та взаємодій кобзарів з різними культурними, історичними та соціальними чинниками. Вивчення цих відмінностей викликає неабиякий інтерес, оскільки дозволяє глибше розуміти розвиток кобзарського мистецтва та його вплив на культурний ландшафт Лівобережжя.

Вважаємо, що дослідження мандрівних музикантів в українській культурі XVII-XIX століть демонструє багатовимірність цього явища, яке неможливо звести лише до

виконавської традиції. Вони виступали не просто носіями усної народної традиції, а й активними учасниками формування історичної пам'яті та національної самосвідомості. Варто відзначити дослідження наступних науковців, що стали науковою основою проведеного дослідження:

О. І. Дубас (Дубас, 2002) зазначає, що кобзарські школи стали унікальним соціальним інститутом, що не лише навчав майбутніх музикантів, а й передавав їм світоглядні цінності та наративи, які вкорінювалися в суспільну свідомість. У цьому контексті доречно розглядати їх як альтернативну освітню систему, яка функціонувала поза офіційними структурами, але мала значний вплив на суспільство. З іншого боку, дослідження Л. О. Троєльнікової (Троєльнікова, 2006) дозволяє розширити уявлення про кобзарсько-лірницьку традицію, наголошуючи на її культурогенезі, а не лише художньо-освітній ролі. Це підтверджується й аналізом В. М. Клапчука (Клапчук, 2024), який простежує, як імперська політика спричинила трансформацію кобзарства, поступове витіснення його з публічного простору та маргіналізацію. Водночас ця трансформація не є свідченням занепаду, а радше пристосуванням до нових умов, про що свідчать адаптаційні зміни в репертуарі та способах виконання.

Дослідження О. Б. Величка, С. О. Салдана та І. Г. Маковецької (Величко, Салдан та Маковецька, 2023) відкриває ще один важливий аспект – взаємодію мандрівних музикантів із військовим середовищем, зокрема існування музичних цехів при військових угрупованнях. Це підкреслює їхню роль не лише як хранителів культурної пам'яті, а й як важливих агентів комунікації та ідеологічного впливу. Зіставлення цього підходу з працею (Соколова, 2021), яка розглядає традицію кобзарства через призму лицарської культури, дозволяє говорити про глибші зв'язки між виконавськими практиками та військовими традиціями, що мали значення для формування української героїчної міфології. Водночас роботи О. Горняткевича (Горняткевич, 1994) та І. Панасюка дають підстави говорити про складну соціальну позицію кобзарів та лірників, яких суспільство одночасно сприймало і як носіїв традиції, і як соціально маргіналізовану групу. Дослідження цієї подвійності є важливим для розуміння місця мандрівних музикантів у структурі української культури: з одного боку, вони були охоронцями національних наративів, з іншого – змушені були функціонувати у певній замкненій системі з власними правилами та навіть мовою.

Враховуючи міждисциплінарний характер наукових розвідок, можна стверджувати, що явище мандрівного музикування виходить далеко за межі етнографічного чи музикознавчого дослідження. Його варто розглядати у контексті історичної антропології, соціології культури та культурної політики. Узагальнення підходів, представлених у статтях та монографіях, дозволяє дійти висновку, що мандрівні музиканти були не лише виконавцями, а й активними трансляторами національної ідентичності, ідейного спротиву та історичної пам'яті. З позиції сучасного осмислення, їхню діяльність можна порівняти з феноменом культурних комунікаторів, які в умовах змін зберігають і переосмислюють традицію, адаптуючи її до нових викликів. Саме тому вивчення їхньої ролі є актуальним не лише в ретроспективі, а й у пошуку моделей збереження нематеріальної культурної спадщини в умовах глобалізації.

Висновки. Отже, незважаючи на значні досягнення в проаналізованих дослідженнях, виявлено ряд обмежень, зокрема недостатнє врахування регіональної специфіки та контекстуальних змін, які вплинули на розвиток кобзарства. Локальні дослідження кобзарів в окремих регіонах дозволяють глибше зрозуміти культурні традиції, але часто не охоплюють загальну картину. Крім того, існує потреба у більш

детальному аналізі взаємодії кобзарів із суспільством, що дасть змогу висвітлити їхню роль у зміні соціальних норм і цінностей у XVII-XIX століттях.

Відповідно, кобзарство як явище української культури потребує подальшого комплексного дослідження, яке б враховувало різноманітність функцій, соціокультурний контекст, а також взаємодію з іншими музичними традиціями. Таке дослідження не лише збагачуватиме розуміння кобзарства, але й сприятиме проведенню комплексної оцінки його значення в процесі формування української національної ідентичності. Кобзарство продовжує залишатися важливим елементом культурної спадщини, що потребує актуалізації в сучасних дослідженнях і культурному дискурсі.

Встановлено, що мандрівні музиканти в українській культурі XVII-XIX століть відігравали набагато складнішу роль, ніж просто носії музичних традицій. Їхня діяльність була пронизана глибокими соціально-культурними функціями, що виходили за межі розважального аспекту. Вони були своєрідними хранителями народної пам'яті, літописцями та моральними авторитетами, які не тільки передавали історичні події та фольклорні мотиви, а й формували суспільну думку та зміцнювали національну ідентичність. Завдяки їм традиційна усна культура зберігалася та передавалася наступним поколінням, що забезпечувало стійкість культурних кодів та наративів. Зміни в суспільному устрої, зокрема політичні та соціальні трансформації, що відбувалися у XVII-XIX століттях, суттєво впливали на становище мандрівних музикантів. Їхнє мистецтво зазнавало трансформацій, пристосовуючись до нових умов, зберігаючи водночас ключові особливості та ідейну спрямованість. В умовах соціальних потрясінь вони залишалися стабільним джерелом національного самоусвідомлення, адже їхній репертуар відображав найважливіші історичні події, втілюючи епічну пам'ять народу.

Не менш важливою була їхня роль у комунікації між різними верствами населення. Вони виступали своєрідними мостами між селянами, козаками, міщанами, духовенством, передаючи інформацію, настрої та культурні коди з одного регіону до іншого. В умовах обмеженої доступності друкованого слова та інших засобів масової комунікації кобзарі та лірники ставали ключовими носіями знань та світоглядних орієнтирів. Важливо підкреслити, що мандрівні музиканти мали значний вплив не лише на формування історичної пам'яті, а й на морально-етичні засади суспільства. Їхні думи та пісні містили потужний виховний потенціал, закликаючи до справедливості, боротьби за свободу та збереження національних цінностей. Вони сприяли соціальному консолідуванню, підтримуючи дух громади у складні часи.

Проведене узагальнення сучасних досліджень кобзарсько-лірницької традиції встановило перспективи для її подальшої популяризації та адаптації до новітніх культурних реалій. Розвиток цифрових технологій, відродження інтересу до народної музики та історичної спадщини можуть створити нові умови для збереження та популяризації цього феномена. Вивчення та актуалізація досвіду мандрівних музикантів може сприяти формуванню нових форматів культурної комунікації, які поєднуюватимуть традиційні й сучасні підходи до збереження нематеріальної спадщини.

Бібліографічний список

- Аббасів, А., 1969. Кобзарі Полтавщини. *Вісник: Суспільно-політичний місячник. Видання ООЧСУ – Організації оборони чотирьох свобод України*, сс. 28–30.
- Бойко, О.Ю., 2013. Бандура як засіб національного виховання української молоді (історичний аспект). *Педагогіка та психологія*, 44, сс. 118–125.

- Величко, О.Б., Салдан, С.О. та Маковецька, І.Г., 2023. Музично-інструментальне мистецтво на теренах України XVII-XIX століть у виконавському вимірі. DOI: 10.30525/978-9934-26-293-7-5
- Горняткевич, А., 1994. Віддзеркалення лірницько-кобзарського побуту в лебійській мові. *Посвіт*, 2, сс. 14–21.
- Демчук, О.В., 2023. Либійська мова – велика реліквія культури XIX-XX століття старців. *Молодий вчений*, 8(120), сс. 13–18.
- Дубас, О.І., 2002. *Становлення та розвиток кобзарських шкіл і України (XVII – перша половина XX століття)*. Кандидат мистецтвознавства. Автореферат. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т.Рильського.
- Ефименко, П., 1883. Школа для обучения певчих, назначавшихся ко двору. *Киевская Старина*, VI, сс. 169–174.
- Ісаєвич, Я., 1966. *Братства та їх роль у розвитку української культури XVI-XVIII ст.* Київ: Наукова думка.
- Клапчук, В.М., 2024. *Бандурне мистецтво України середини XVIII – початку XXI ст.: соціокультурний вимір*. Доктор філософії. Дисертація. Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.
- Лисий, І., 1993. Кобзарство Конотопщини. *Народна творчість та етнографія*, 3, сс. 59–62.
- Мандзюк, Л.С., 2007. *Ансамблево-виконавська творчість бандуриста: мистецтвознавчий та психолого-педагогічний аспекти*. Кандидат мистецтвознавства. Автореферат. Харківський державний університет мистецтв ім. І.П. Котляревського.
- Масол, Л.М., 1995. До питання про розвиток музичної культури та освіти. *Сіверянський літопис: Всеукраїнський історико-краєзнавчий просвітницький журнал*, 4, сс. 28–34.
- Михайличенко, О.В., 2018. Кобзарство та побутове музикування на українських землях кінця XVIII – початку XX століття. *Наукові записки Центрально українського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*, 163, сс. 20–24.
- Мукменєва, Р.І., 2016. Культурно-просвітницька діяльність кобзарів Сумщини. *Актуальні питання мистецької освіти та виховання: збірник наукових праць*, 2(8), сс. 88–97.
- Набок, М., 2013. Кобзарі та лірники як творці і виконавці українських народних дум. *Соціально-гуманітарні аспекти розвитку сучасного суспільства* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції викладачів, аспірантів, співробітників та студентів факультету іноземної філології та соціальних комунікацій, м. Суми, 19–20 квітня 2013 р. Суми: СумДУ, Ч.2, с. 27-28. Доступно: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/30990/3/Nabok_dymu.pdf;jsessionid=AB9C6C4304BF45815FA982BE27F0125E>.
- Охріменко, П., 1990. Кобзарські традиції на Сумщині. *Народна творчість та етнографія*, 3, сс. 75–76.
- Панасюк, І., 2006. Кобзарство і бандурництво – ретроспектива традицій функціонування. *Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. Музичне мистецтво: проблеми сучасності*, 64(1), сс. 167–175.
- Пірко, В. та Гуржій, І., 1991. *Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст.* Київ: Наукова думка, с. 37.
- Розсоха, Л., 2015. *Миргородські кобзарі й бандуристи*. Миргород: ТОВ Видавництво «Миргород».

- Соколова, А.В., 2021. *Візантійсько-лицарський культурний феномен у релігійних і творчих традиціях Британії-Англії та Русі-України*. Доктор мистецтвознавства. Автореферат. Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського.
- Троєльнікова, Л.О., 2006. Кобзарське мистецтво в Україні: художньо-освітній прецедент чи складова культурогенезу? (до постановки проблеми). *Бандурне мистецтво ХХІ століття: тенденції та перспективи розвитку*, м. Київ, 12–13 жовтня 2006 р. Київ: ДАКККиМ, сс. 16–19.
- Хай, М.Й., 2014. Структура кобзарсько-лірницьких товариств: цеховий статут і цехове арго, етнопедагогічні засади і реконструкція. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мистецтвознавство*, 2, сс. 116–128.
- Черемський, К., 1999. *Повернення традиції. З історії нищення кобзарства*. Харків: Центр Леся Курбаса.

References

- Abbasiv, A., 1969. Kobzari Poltavshchyny. Visnyk: Suspilno-politychnyi misiachnyk. Vydannia OOOChSU – Orhanizatsii oborony chotyrok svobid Ukrainy, pp. 28–30. (in Ukrainian).
- Boiko, O.Iu., 2013. Bandura yak zasib natsionalnoho vykhovannia ukrainskoi molodi (istorychnyi aspekt) [Bandura as a Means of National Education of Ukrainian Youth (Historical Aspect)]. *Pedahohika ta psykhohohiia*, 44, pp. 118–125. (in Ukrainian).
- Cheremskiy, K., 1999. *Povernennia tradytsii. Z istorii nyshchennia kobzarstva [Return of tradition: From the history of the destruction of kobzarstvo]*. Kharkiv: Tsentr Lesia Kurbasa. (in Ukrainian).
- Demchuk, O.V., 2023. Lybiiska mova – velyka relikviia kultury XIX-XX stolittia startsiv [The Libyan Language – A Great Relic of the Culture of the 19th–20th Century Elders]. *Molodyi vchenyi*, 8(120), pp. 13–18. (in Ukrainian).
- Dubas, O.I., 2002. *Stanovlennia ta rozvytok kobzarskykh shkil i Ukraini (KhVII – persha polovyna KhKh stolittia) [Formation and Development of Kobzar Schools in Ukraine (17th – First Half of the 20th Century)]*. PhD in Art Studies. Dissertation abstract. M.T. Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology. (in Ukrainian).
- Efymenko, P., 1883. Shkola dlia obuchenia pevchykh, naznachavshykhsia ko dvoru [A school for training singers appointed to the court]. *Kyevskaia Staryna*, VI, pp. 169–174. (in Russian).
- Horniatkevych, A., 1994. Viddzerkalennia lirnytsko-kobzarskoho pobutu v lebiiskii movi [[Reflection of the Lyre- and Kobzar-Life in the Lebiy Language]]. *Posvit*, 2, pp. 14–21. (in Ukrainian).
- Isaievych, Ya., 1966. *Bratstva ta yikh rol u rozvytku ukrainskoi kultury XVI-XVIII st. [Brotherhoods and their role in the development of Ukrainian culture in the 16th–18th centuries]*. Kyiv: Naukova dumka. (in Ukrainian).
- Khai, M.I., 2014. Struktura kobzarsko-lirnytskykh tovarystv: tsekhovyi statut i tsekhove argo, etnopedahohichni zasady i rekonstruktsiia [Structure of kobzar-lyre societies: guild statutes and guild argot, ethnopedagogical principles and reconstruction]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Mystetstvoznnavstvo*, 2, pp. 116–128. (in Ukrainian).
- Klapchuk, V.M., 2024. *Bandurne mystetstvo Ukrainy seredyny XVIII – pochatku KhKhI st.: sotsiokulturnyi vymir [Bandura Art of Ukraine from the Mid-18th to the Early 21st Century: A Sociocultural Dimension]*. Doctor of Philosophy. Dissertation. Mykola Gogol Nizhyn State University. (in Ukrainian).

- Lysyi, I., 1993. Kobzarstvo Konotopshchyny [Kobzar Tradition of the Konotop Region]. *Narodna tvorchist ta etnografiia*, 3, pp. 59–62. (in Ukrainian).
- Mandziuk, L.S., 2007. *Ansamblevo-vykonavska tvorchist bandurysta: mystetstvoznachnyi ta psykholoho-pedahohichni aspekty* [Ensemble Performance Creativity of the Banduryst: Art History and Psychological-Pedagogical Aspects]. PhD in Art Studies. Dissertation abstract. Kharkiv I.P. Kotlyarevsky State University of Arts. (in Ukrainian).
- Masol, L.M., 1995. Do pytannia pro rozvytok muzychnoi kultury ta osvity [On the Issue of the Development of Musical Culture and Education]. *Siverianskyi litopys: Vseukrainskyi istoryko-kraieznachnyi prosvitnytskyi zhurnal*, 4, pp. 28–34. (in Ukrainian).
- Mukmenieva, R.I., 2016. Kulturno-prosvitnytska diialnist kobzariv Sumshchyny [Cultural and Educational Activities of Kobzars in the Sumy Region]. *Aktualni pytannia mystetskoï osvity ta vykhovannia: zbirnyk naukovykh prats*, 2(8), pp. 88–97. (in Ukrainian).
- Mykhailychenko, O.V., 2018. Kobzarstvo ta pobutove muzykuvannia na ukrainskykh zemliakh kintsia XVIII – pochatku XX stolittia [Kobzar Tradition and Domestic Music-Making in the Ukrainian Lands from the Late 18th to the Early 20th Century]. *Naukovi zapysky Tsentralno ukrainskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriia: Pedahohichni nauky*, 163, pp. 20–24. (in Ukrainian).
- Nabok, M. Kobzari ta lirnyky yak tvortsi i vykonavtsi ukrainskykh narodnykh dum [Kobzars and lyre players as creators and performers of Ukrainian folk songs]. *Sotsialno-humanitarni aspekty rozvytku suchasnoho suspilstva : materialy Vseukrainskoi naukovoï konferentsii vykladachiv, aspirantiv, spivrobitnykiv ta studentiv fakultetu inozemnoi filolohii ta sotsialnykh komunikatsii*, m. Sumy, 19–20 kvitnia 2013 r. Sumy: SumDU, Ch.2, p. 27–28. Available at: <https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/30990/3/Nabok_dymu.pdf;jsessionid=AB9C6C4304BF45815FA982BE27F0125E>. (in Ukrainian).
- Okhrimenko, P., 1990. Kobzarski tradytsii na Sumshchyni [Kobzar traditions in the Sumy region]. *Narodna tvorchist ta etnografiia*, 3, pp. 75–76. (in Ukrainian).
- Panasiuk, I., 2006. Kobzarstvo i bandurnytstvo – retrospektyva tradytsii funktsionuvannia [Kobzar art and bandura playing – a retrospective of functioning traditions]. *Naukovyi visnyk NMAU im. P. I. Chaikovskoho. Muzychne mystetstvo: problemy suchasnosti*, 64(1), pp. 167–175. (in Ukrainian).
- Pirko, V. and Hurzhii, I., 1991. *Opysy Kharkivskoho namisnytstva kintsia XVIII st.* [Descriptions of the Kharkiv Governorship at the end of the 18th century]. Kyiv: Naukova dumka, p. 37. (in Ukrainian).
- Rozsokha, L., 2015. *Myrhorodski kobzari y bandurysty* [Myrhorod kobzars and bandurists]. Myrhorod: TOV Vydavnytstvo «Myrhorod». (in Ukrainian).
- Sokolova, A.V., 2021. *Vizantiisko-lytsarskyi kulturnyi fenomen u relihiinykh i tvorchykh tradytsiiakh Brytanii-Anhlii ta Rusi-Ukrainy* [Byzantine-knightly cultural phenomenon in the religious and creative traditions of Britain-England and Rus-Ukraine]. Doctor of Arts. Dissertation abstract. National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky. (in Ukrainian).
- Troielnikova, L.O., 2006. Kobzarske mystetstvo v Ukraini: khudozhno-osvitnii pretsedent chy skladova kulturohenezu? (do postanovky problemy) [Kobzar art in Ukraine: an artistic-educational precedent or a component of cultural genesis? (towards the problem statement)]. *Bandura Art of the 21st Century: Trends and Development Prospects*, Kyiv, October 12–13, 2006. Kyiv: DAKKKiM, pp. 16–19. (in Ukrainian).

Velychko, O.B., Saldan, S.O. and Makovetska, I.H., 2023. Muzychno-instrumentalne mystetstvo na terenakh Ukrainy XVII-XIX stolit u vykonavskomu vymiri [Musical-Instrumental Art in the Territories of Ukraine in the 17th–19th Centuries in the Performance Dimension]. DOI: 10.30525/978-9934-26-293-7-5 (in Ukrainian).

Стаття надійшла до редакції 25.03.25

O. Demchuk

TRAVELLING MUSICIANS IN UKRAINIAN CULTURE OF THE XVII-XIX CENTURIES: FUNCTIONS, TRADITIONS AND INFLUENCE

The aim of this paper is to identify and characterize the functions, traditions, and influence of itinerant musicians in Ukrainian culture of the 17th – 19th centuries.

Research methodology. The study is based on an interdisciplinary approach that combines methods of historical and cultural analysis, comparative studies, and ethnomusicology. A source-based analysis of historical documents, folklore records, and memoir literature was conducted, enabling the reconstruction of the activities of itinerant musicians. Ethnographic materials and archival data made it possible to trace the evolution of their repertoire, performance practices, and social functions.

Results. The study examines the social status of itinerant performers, their role in preserving historical memory, and their contribution to the formation of cultural identity. It analyzes the factors that contributed to the emergence of this phenomenon, the mechanisms of oral tradition transmission, and the changes in musicians' activities under the influence of socio-political transformations. The author proves that itinerant musicians played a key role in preserving and transmitting oral folk traditions, serving as important intermediaries between different social strata. Their repertoire reflected historical events, social moods, and national ideas, fostering historical consciousness among audiences. It was determined that the functions of itinerant performers were not limited to musical entertainment but also included educational and religious components.

Novelty. For the first time, a comprehensive analysis has been conducted on the role of itinerant musicians as cultural agents facilitating communication between regional and national cultural processes. Transformational changes in their repertoire and social status due to the modernization processes of the 17th – 19th centuries have been identified.

The practical significance. The obtained results can be used in the fields of musical ethnology, Ukrainian cultural history, and education, contributing to the preservation of intangible cultural heritage. The study is also relevant for the development of cultural policy programs aimed at reviving traditional performance practices and promoting national musical heritage.

Key words: oral tradition, ethnomusicology, cultural memory, kobzar tradition, historical consciousness, musical folklore.